

BIÊN BẢN PHỎNG VẤN SÂU
HỘ NGHÈO XÓM 1, XÃ HƯNG NHÂN – HƯNG NGUYÊN - NGHỆ AN

H: Giới thiệu về mục tiêu nghiên cứu và nội dung trao đổi về thực trạng và cách ứng phó của địa phương với các hiện tượng thủy tai như là lũ lụt, hạn hán, xâm nhập mặn. Cháu rất mong được bà và chị chia sẻ các thông tin liên quan đến lịch sử hình thành xóm làng ở đây, những kinh nghiệm của người dân trong cái phòng chống các hiện tượng thiên tai, và những kinh nghiệm của người dân trong dự báo các hiện tượng lũ lụt, hạn hán, xâm nhập mặn. Trước tiên mời bà và chị giới thiệu qua một chút thông tin cá nhân như tên, tuổi, nghề nghiệp chính hiện nay?

Đ1: Bà là Phan Thị Thanh, sinh năm 1936.

H: Hiện nay bà còn có tham gia lao động trong gia đình không?

Đ1: Không. Bà bây giờ không làm cái chi nữa cả.

Đ2: Nấu ăn, quét dọn chứ không hẳn [làm] được cái chi.

H: Còn chị ạ?

Đ2: Nguyễn Thị Đức, sinh năm 1971.

H: Hiện nay nghề nghiệp chính của chị là gì?

Đ2: Làm ruộng.

H: Nhà mình có mấy nhân khẩu tất cả?

Đ2: 7 khẩu, có bà, anh chị và 4 cháu.

H: Anh nhà mình làm gì ạ?

Đ2: Cũng làm ruộng.

H: Ngoài ra anh chị có làm thêm nghề phụ gì khác nữa không?

Đ2: Không, chỉ làm ruộng thôi.

H: Nhà mình có bao nhiêu sào ruộng?

Đ2: Cả thầy là 4 sào ruộng, trồng lúa 2 vụ.

Đ1: Đây là cả mùa nữa chứ.

Đ2: À, khoan khoan, kể cả mình mùa nữa chứ nhỉ. Mình có 3 khẩu là được, mỗi khẩu được 380 mét vuông, như thế thì được khoảng gần 2 sào. Đó còn là mùa nữa, mùa của hợp tác xã nữa mới là 4 sào.

Đ1: Các cháu này sao là chưa có ruộng.

Đ2: Sinh sau năm chia tách ruộng 1994 nó là không được, không có đất ruộng.

H: 2 sào ruộng là mình được phân còn 2 sào là mùa của hợp tác xã?

Đ2: Thuê hay mua.

Đ1: Thuê của hợp tác xã 5 năm một, của ủy ban.

H: Ngoài 4 sào ruộng trồng lúa 2 vụ thì nhà mình còn có đất trồng màu không?

Đ2: Cũng 2 sào, 2 sào làm lạc.

Đ1: Cũng thuê thêm mấy sào nữa.

Đ2: Thuê thêm 2 sào nữa cũng đều trồng lạc hết. Vì ở đất này lụt không làm được cây vụ đông chị ạ. Tría [trồng] ngô mà lần rồi lụt, mới tría lại đó.

H: Lạc mình trồng một năm mấy vụ?

Đ2: Một năm một vụ.

H: Thế thu hoạch lạc một năm của gia đình mà tính sau khi trừ chi phí thì được khoảng bao nhiêu?

Đ2: Sào được rạ rưỡi, mà 2 sào thì 3 tạ. Giá lạc 18 thì 3 tạ được khoảng 5 triệu tư. Chi phí mất khoảng triệu tư nữa thì còn được khoảng 4 triệu.

H: 4 triệu là cả năm?

Đ2: Vâng cả năm.

H: Thu hoạch năm nào cũng đều đều thế?

Đ2: Cũng tùy, có năm được thể rúa nhưng có năm không, tùy thuộc vào thời tiết, có năm bị nấm lá, rồi hấn rụng.

Đ1: Có năm mưa nhiều.

Đ2: Có khi thời tiết mưa nhiều, cây thì xanh tốt mà củ ở dưới thì hỏng cả.

H: Lúa thì sao? 4 sào lúa một năm mình thu hoạch được khoảng bao nhiêu?

Đ2: 4 sào lúa thì khoảng được 8 tạ.

H: 1 năm thu được 8 tạ thóc. Thế mình có phải đầu tư chi phí nhiều không?

Đ2: Nhiều chứ. Vì là phân chuồng từ mình nuôi bò là không tính đâu, chứ đây còn vô vàn nào là nước mặn.

H: Nhà mình có chăn nuôi không?

Đ2: Có nuôi bò, nhà có 2 con bò.

H: Nhà mình nuôi bò lấy sức kéo hay nuôi để.

Đ2: Hai con bò cả kéo, cả để. Thì tùy có năm thì thả giống được, có năm không thả giống được chứ không phải năm nào cũng giống năm nào mô.

H: Hai bò cái ạ?

Đ2: ừ, 2 bò cái.

H: Bao nhiêu lâu thì đẻ được một lứa?

Đ2: Một năm thì thu hoạch...

Đ1: một năm rưỡi một lứa.

H: Mỗi con be con bán được bao nhiêu?

Đ2: Thì tùy, như be đây thì chưa khi mô bán được 7-8 triệu hoặc 5-6 triệu. Bởi vì mình không có đầu tư cho ăn nên me nhỏ thì nhiều khi họ chỉ mua về làm thịt thôi, còn me đẹp thì họ mới mua về nuôi. Họ trị giá bằng giá thịt, khoảng 5 triệu một con.

Đ1: Có nhà me đẹp thì được 12-13 triệu một con.

H: Nhà mình có 4 cháu đều đang đi học cả. Đứa lớn nhất là mấy tuổi rồi?

Đ2: Đang đi học cả. Đứa lớn nhất là năm 96, đang học lớp 12.

H: Mấy trai và mấy gái ạ?

Đ2: Nhà 4 con gái cả. Thì rừ là gái nên mới đẻ rón để cố đứa con trai mà rừ không ra, thế mới đẻ đông chứ. Đứa út là sinh năm 2009.

H: Anh chị có định sinh thêm thằng cu nữa không?

Đ2: Không. 10 năm rồi mới sinh, từ 2000 đến 2009 mới sinh đứa út đấy.

H: Bà có biết về lịch sử hình thành làng xóm ở đây không?

Đ1: Lịch sử thì bà chỉ nghe cha ông kể lại thôi chứ còn bà thì cũng vô đời sau cùng đây rồi. Trước đây là cái bãi bồi, bãi bồi rồi người ở mô đến chiếm đây, rồi phát sinh con cháu rồi ông cha ra lập cái bãi đây thôi chứ.

H: Bà có biết là người ta di cư đến đây sinh sống từ thời nào không?

Đ1: Ồ, trước đây lâu rồi. Từ thời Tiền Lê cơ. Cái nhà thờ trước đời Tiền Lê đó. Nghe các cụ kể là cái nhà thờ đó là từ thời Tiền Lê đó.

H: Cư dân gốc đến đây thì bà có nghe kể là họ từ đâu đến và họ đến đây làm nghề gì để sinh sống?

Đ1: Nghe kể là họ gốc ở bên Hưng Lợi đây, bên Hưng Lợi, Nhật Tân đấy.

Đ2: Hưng Lợi, Hưng Nguyên.

Đ1: Bên Hưng Lợi, Hưng Nguyên, Nhật Tân đấy. Giờ đang có bà con họ hàng ở bên đó.

H: Người ở đây kéo sang chiếm cái bãi bồi và lập nên xóm làng hiện nay?

Đ1: Vâng.

H: Thế từ khi chuyển đến đây, bà có nghe ông cha kể lại họ làm nghề gì để kiếm sống không?

Đ1: Cũng làm nghề nông thôi.

Đ2: Đầu là làm mía kéo mật.

Đ1: Đời tề thì không biết... nhưng sau đời bà thì làm mía kéo mật, rồi là nhập cho nhà máy đường, bán cho nhà máy đường.

H: Làm mía thì thời của bà là toàn bộ khu ruộng ở đây bây giờ là đều trồng mía hết ă?

Đ2: Không, chỉ là đất thôi còn ruộng là vẫn cấy lúa.

Đ1: Ủ, từ khi tôi còn bé là đã trồng mía rồi. Hồi đó là trồng cả mía, cả lạc.

H: Lúc đó là mình phải bán mía tận đâu?

Đ1: Bán cho nhà máy đường sông Lam - núi Thành đây này. Ở trên Hưng Phú đây này.

H: Lúc đó mía và lạc được trồng xen nhau hay là 1 vụ trồng mía, rồi lại 1 vụ trồng lạc?

Đ1: Trồng riêng. Nơi thì trồng mía, nơi thì trồng lạc.

Đ2: Trước đây thì chủ yếu là mía.

Đ1: Cả mía, cả lạc chứ.

H: Hoạt động chăn nuôi thời trước đây đã có chưa?

Đ1: Lúc đó thì ít lắm. Cả hợp tác xã, cả làng đây là chỉ có khoảng 4 chục con bò thôi, trên 4 chục con. Tại vì lúc đó hợp tác xã đầu tiên năm 1960 có 35 con bò.

H: Ở đây ngoài nuôi bò thì có chăn nuôi gì khác nữa không?

Đ1: Chăn nuôi nhiều. Lợn thì nhà nào cũng 1 con, 2 con cả. Chứ mà giờ bỏ hết rồi.

H: Bây giờ thì không ai nuôi lợn nữa?

Đ2: Không. Họ bỏ hết rồi.

H: Vùng đất trước đây trồng mía thì bây giờ còn không?

Đ1: không. Trồng lạc hết rồi.

H: Từ năm bao nhiêu thì dân làng mình bỏ không trồng mía nữa?

Đ1: Từ năm 68 lứt ra, 78 lứt ra thì là không trồng. À, khoảng năm 82 thì nghỉ, không trồng mía nữa. 78 là tôi nhớ là lứt lớn.

H: Cả bà và chị đều đã nói đến việc vùng này hay bị ngập lụt. Người dân ở đây có kinh nghiệm gì trong việc trị thủy không?

Đ1: Kinh nghiệm chi, thì giờ làm cái nhà cao lên thôi là trị thủy. Trâu bò thì phải làm gác cho trâu bò. Người không có gác ở chứ trâu bò là phải làm gác cho trâu bò ở đó.

H: Đây là bà đang nói đến thời bây giờ đúng không? Thế còn cái thời xa xưa trước đây thì sao?

Đ2: Cả làng đắp một cái cồn, gọi là cái cồn trâu. Lụt là đuôi trâu bò vào đó.

Đ1: Làm cái cồn trâu, lụt là đuôi hết vào đó. Mà năm 78 lụt là trôi hết, trôi sạch.

Đ2: Gọi là lụt to.

Đ1: Cái nhà đây là trôi hết đó.

H: Cái cồn trâu đây là để cả người và vật nuôi cùng lên tránh trú ă?

Đ2: Không, chỉ có trâu bò, lợn gà và vật nuôi thôi, còn người thì lên chạn [gác sếp].

Đ1: Người không ở. Người thì kê ván.

Đ2: Kê ván từ đà [cột nhà] đây sang đà kia này, ngồi trên ván.

Đ1: Năm 78 là phải sơ tán hết.

Đ2: Lên núi Thành. Khi nớ là lên núi Thành. Năm nớ lụt to, trôi trâu bò, là lên núi Thành ở cả. Khi nớ chưa có nhà cộng đồng mô. Năm đó lụt to, trâu bò đưa lên cồn rồi nhưng là trôi hết.

H: Cái cồn trâu đây được dân làng đắp từ khi nào?

Đ1: Năm 60.

H: Thời bà còn nhỏ thì trong làng xóm đây đã có hệ thống kênh mương dẫn nước cho đồng ruộng chưa?

Đ1: Chưa, chưa có.

H: Lúc đó làm thế nào mình cấy trồng được?

Đ1: thì hấn nhờ trời. Ở đây gần sông thì có nước lên, nước xuống.

H: Mình có phải đào mương dẫn nước vào ruộng không?

Đ1: Không, tự hấn lên, hấn tràn vào đồng, rồi lại tự hấn ra thôi.

H: Thế lúc đó là không có bất kỳ một hệ thống kênh mương tưới tiêu nào ă?

Đ1: Không. Bây giờ thì có rồi.

H: Hệ thống mương máng ở đây bắt đầu hình thành, có thể là chưa được xây kiên cố bằng bê tông, từ khi nào?

Đ1: Lụt sang, hồi năm đó là năm 79. Hồi tôi cái nhà ngang qua đây, rồi hồi họ làm mương là mất.

Đ2: 79 là bắt đầu có hệ thống kênh mương. Họ đào thôi.

Đ1: Đoạn trên tê xây chứ đoạn đây có xây mô.

H: Như thế trước kia bà trông cây là nhờ trời hết.

Đ1: Hoàn toàn nhờ trời, phụ thuộc vào thiên nhiên.

H: Thời xa xưa khi phụ thuộc vào việc nước sông lên xuống thì ở mình có bị hiện tượng nước nhiễm mặn không?

Đ1: Có chứ. Khi nước lên to, khi trời hạn mà nước lên to thì nước biển lên. Trời mà mưa thì nước biển không lên.

Đ2: Trời mưa có nước trên ngàn, mưa xuống thì có nước ngọt là đỡ mất mùa hơn. Chứ mà bị hạn là khô đất mà sau nước biển dâng lên thì lại mặn.

Đ1: Nhiễm mặn là hư hết, lúa chết hết.

H: Từ thời xa xưa của các ông bà là đã có hiện tượng nhiễm mặn rồi.

Đ1: Ừ, từ xa xưa là đã nhiễm mặn rồi.

H: Lúa cũng đã bị chết vì nước nhiễm mặn rồi.

Đ2: Có khi cây cùng đồng chết sạch, sau phải đi vô trong tê để mua mộng về cấy lại.

Đ1: Đó là không phải nhiễm mặn mà trời heo, rét là vì đây nước không đọng được nghe chưa, bùn thất lại là hấn chết, chứ không phải nhiễm mặn.

H: Theo bà lúa chết là do bị rét chứ không phải nhiễm mặn?

Đ1: Ừ, trời rét là chết hết.

H: Trước đây có hiện tượng lúa chết do nhiễm mặn không?

Đ1: Cũng ít.

Đ2: Không, gọi là mùa xuân ni này, gọi là mùa đông xuân đây thì rét, chứ còn mùa hè cây, mùa 10 thì bị nhiễm mặn chứ, nhiễm mặn chết hết chứ. Hai mùa, một vụ 10, một vụ 5.

H: Đó là chị đang nói bây giờ đây ả?

Đ2: Bây giờ cũng rứa mà trước đây cũng rứa. Trước đây cũng như giờ, bắc mạ để chuẩn bị cấy thì sang cuối tháng 11, đầu tháng 12 cấy mà rét là mạ chết sạch, phải mua giống trở lại, là cái giống ngắn ngày, không năng suất bằng cái thứ dài ngày này.

Đ1: Đây như là cái vại, nước như bữa ni nước lên này nhưng vài bữa nữa là...

Đ2: Bữa ni nước lên chứ như vài bữa trước là nước lên đến vườn đây, xuống rồi lại cứ lên lụt thì cũng rứa.

H: Thời của bà trước đây cũng là lũ lụt thường xuyên hàng năm rồi ả?

Đ1: Có, thường xuyên. Hồi mà tôi ra đây, ông đi bộ đội đấy. Năm 60 đấy, mưa là cũng mưa to, lụt to đấy. Năm 60 tôi sinh con đầu đây là cũng lụt to đấy, mà cũng không bằng năm 78 mô. Mà cái hồi mà năm 72, 73 đó, nước lên xuống mà năm trong nhà cả tháng. Cứ mỗi năm một tháng. Cái hồi đó là còn chưa kê [tôn nền sân, nền nhà cao hơn so với mặt đường] được nhà lên vì hồi đó ông đi vắng.

Đ2: Cái thời cha ông cũng rứa. Ở đây khi mô cũng lụt thôi.

H: Cái thời năm 72, 73 là nhà mình đây là một tháng ngâm dưới nước lụt?

Đ1: Ừ, một tháng ngâm dưới nước.

H: Khi đó thì bà làm thế nào để sống chung với lũ?

Đ1: Thì kê giường lên cái bàn đây này, chọn cái bàn xấu xấu đấy. Nước lụt lên một cái, sắp lụt sân cái là ra bốc đất lên một cái mâm, cái mâm gỗ cũ cũ đấy. Bốc đất lên mâm để đó, rồi là nước lên là mình đeo kiềng lên cái mâm đó rồi đun nấu.

H: Nước lên cao thì cái bàn và giường có nổi không?

Đ1: Thì nước lên đến mô thì mình lại kê giường lên.

Đ2: Mình lấy 4 cái ghế 4 chân này rồi là mình lại chông bàn lên. Có năm nước lên cao quá thì mình gác ván qua cái đà [cột nhà] đây này.

H: Ngày xưa là mình chỉ dùng cách kê cao để sống trong lũ thôi ă?

Đ2: Bữa ni cũng rứa. Bữa trước đây thì nhà tôi cũng lượ thì cũng kê lên đây chứ, bữa đó chỉ có bậc nữa là lượ nhà đấy chị. Nhà họ thì lượ vô rồi.

H: Khi đó, làm thế nào mà mình bảo quản được lương thực, thực phẩm và vật nuôi trong điều kiện nước lượ cao?

Đ1: Vật nuôi thì hồi đó là...

Đ2: Đóng bè chuối rồi là bè nứa. Chó, mèo, lợn – khi đó nhà đang còn nuôi 2 con lợn – là tống lên đó.

Đ1: Cứ chuẩn bị lượ sân đây là ra chạt chuối. Trồng chuối hột nhiều, ra chạt rồi đóng bè lại. Bè thì lợn, bè thì gà. Cho đồ lên rứa.

Đ2; Chạt cây chuối hột to to đấy.

H: Những công việc đó là mình chỉ làm khi nước ngập đến sân thôi?

Đ2: Vâng. Lúc đó mới đi chạt chuối, kết bè.

H: Chuối thì có sẵn trong vườn rồi. Thế những cái bè tre, bè nứa thì mình có phải chuẩn bị trước không?

Đ1: Thì mình cứ mua 2 bó tre hoặc 2 bó nứa về để đó đã. Đến khi nước vô thì mình ra kết lại. Chạt ra, rồi kiếm lạt kết lại, đóng thành cái bè.

H: Thời trước kia thì các nhà đã có thuyền để làm phương tiện đi lại trong mùa lũ chưa?

Đ1: Lúc đó ít lắm, nghèo, ít lắm. Sau này từ năm 78 trở đi thì mới phát triển cái thuyền thúng nhiều. Thuyền thúng thì mỗi nhà một cái.

Đ2: Chị có biết cái thuyền thúng không? Thuyền thúng thì đập nứa ra đan, đan rồi lấy cái hắc ín đen đen đấy, rồi quét cho khít.

Đ1: Nhựa đường đấy.

Đ2: Lúc đó không có tiền mà mua đục gỗ.

H: Thời trước đây khi bà còn trẻ thì ở đây đã có hoạt động đánh bắt, nuôi trồng thủy hải sản chưa?

Đ1: Nói thật là bữa cũng có kế hoạch là ngoài cái bờ ruộng đây là nuôi trồng thủy hải sản cả nhưng mà sau mà nước lên cái, nước lợ là cá đi hết sạch. Từ ngày đó là tôi bỏ không nuôi nữa.

Đ2: Nước thủy triều lên.

Đ1: Rồi một cơn gió mùa to to đấy thì nước lại ập lên lượ bờ hết cả thì cá cũng đi hết cả.

H: Gió mùa to thì nước lại lên ă?

Đ1: Ừ, gió mùa to thì nước lại dâng lên to. Chứ đừng có nói bão nhá, bão là nước vào nhà.

H: Khoảng 10 năm về trước thì bà và chị có thể nói xem tình hình lũ lụt, bão và xâm nhập mặn ở địa phương mình diễn ra như thế nào? Về cường độ, mức ngập sâu...

Đ1: Bão đó thì cái sóng cửa biển đấy thì nhà mà nhà phen là hấn giạt hết, giạt cho tan phen luôn. Trước đây, bão nhiều lắm.

H: Bây giờ so với trước đây thì sao?

Đ1: Từ cái năm mô đến giờ thì nghe nói rằng nhờ mộ bà Loan hay gì đó thì từ ngày ấy đến giờ là ít bão. Họ nói là từ ngày mộ bà Loan – mẹ Bác Hồ đấy – rồi lên chỗ mô đó thì là ít bão hơn.

H: Theo bà quan sát thấy thì sao thấy là bão bây giờ so với trước đây thì nhiều hơn hay ít hơn? Cường độ bão mạnh hơn hay yếu hơn?

Đ1: Bão thì nhiều hơn nhưng mà vô Nghệ An, vô đây thì ít hơn. Khoảng 6-7 năm trở lại đây thì bão vô Nghệ An ít hơn.

Đ2; Bão thì vẫn có nhiều nhưng mà kiểu hấn vô gọi là vô Quảng Ngãi, Quảng Nam thôi chứ không về đây. Chứ còn nói về cái lượ thì một năm vài lượ là bình thường. Mới đây phải

- chèo... học bên trường bên Hưng Châu kia là phải chèo nóc [thuyền gỗ] đi, nóc về để mà chở con đi học chứ nó đi bộ được.
- H: Nếu so sánh về lũ lụt hiện nay so với 10 năm trước thì thế nào? Nhiều hơn hay ít hơn? Ngập sâu hay ngập nông hơn?
- Đ1: Mấy năm từ năm 2006...,
- Đ2: 2006 mô, 2002 cũng lụt nhà đấy.
- Đ1: năm 2002 là lụt đến cái bàn đây này.
- Đ2: Gọi là cũng như nhau cả nhưng thời giờ người ta gọi là kinh tế có đỡ hơn thì người ta kích cái nền cao hơn thì có đỡ lụt nhưng mà bữa mô bằng cái sân đó thì nó năm mô vài lụt luôn, lụt vô nhà đấy. Chẳng qua là có cái kinh tế nó đỡ hơn tí thì con bò người ta đồ cầu thang lên, như kiểu nhà tầng có cầu thang lên, đồ bằng để cho bò lên đứng đó, rồi rút cái rạ, rom cho bò ăn này.
- H: Thế như nhà mình thì làm cách nào để đối phó với lũ lụt hàng năm đấy?
- Đ1: Thì kê gác lên thôi, bò lên gác.
- Đ2: Thì đồ tất cả lúa chi rúa thì lụt thì đóng chặn rồi mở cái cửa tổng trong đó rồi, còn người thì cứ kê lên, lụt vô nhà thì kê giường này, lúc đầu kê thấp, sau rồi lụt lên thì cứ kiểm ván rồi kiểm cái gì kê được thì kê lên.
- Đ1: Hai cái giường kê lên, giường bên đây kê lên giường bên kia.
- Đ2: Một khi đã lụt thì chòng giường khác lên cái giường đây, nhét một đoàn người vô nằm thỏa mái. Đây là đất lạt nên là bới lạt lên rồi bóc lạt lên giã này, rồi màn mỗi nhà mỗi xô to này, mua cá khô cho vào, rồi thuốc thiếc, ruốc riếc chuẩn bị thôi chứ lụt vô thì chợ búa mô được.
- H: Tức là lúc đó mình chuẩn bị lương thực thực phẩm sẵn?
- Đ2: Ừ, bắt đầu bò là đi xay cám này, mỗi bữa cho bát cám với ăn rom hòa với nước lạnh đấy. Còn người thì cứ từng đấy cà này, rồi nhút này, rồi giá lạt, rồi cá khô, rồi cây cối nhà ai có đu đủ, rồi chuối xanh rồi cứ nấu với dầu ăn thôi.
- H: Đồ đun thì mình có phải tích trữ không? Đun nấu ở đâu ạ?
- Đ2: Ừ thì củi. Đun ở trên cái gác mái kia.
- Đ1: Thảo một dây ngói ra để mà nhìn trời. Không ra được, nước ngập mái rồi thì là phải tháo một dây ngói ra để mà đi xuống thuyền ở ngoài kia.
- H: Nhà mình có cái gác cho bò lên không?
- Đ2: Có. Xây cũng được 7-8 năm rồi.
- H: Nền nhà và sân của nhà mình được tôn cao hơn nhiều so với mặt đường làng ngoài kia. Nhà mình bắt đầu tôn nền từ khi nào? Dân làng mình cháu thấy cũng nhiều nhà tôn nền cao như thế này.
- Đ2: Nhà thì độ khoảng 5 năm, nhà 3 năm, nhà 2 năm rở.
- Đ1: Nhà thì mười năm. Họ trước họ có của họ làm. Những nhà trước đây ở thì họ có gốc thì họ đắp cao được rồi.
- Đ2: Ừ thì cũng mấy nhà đắp cao, thì đất cứ gánh với xe bò rúa thôi, rồi kéo cái xe kút kít, rồi kéo có bò, chứ không phải thuê thiếc chi mô. Cứ bỏ sức người ra cả. Rồi mà kích nền lên thì cũng mới vài năm nay cả.
- H: Tức là việc tôn nền sân, nền nhà của gia đình mình và các gia đình trong xóm là cũng mới mấy năm gần đây thôi.
- Đ2: Ừ.
- Đ1: Tôn mô. Kể cả xây rồi vẫn cứ tôn thôi. Xây rồi vẫn cứ đồ nền lên cao thôi. Đập tường hết rồi gánh tường cao lên.
- Đ1: Đập tường xây lại. Với lại tường trước đây xây có biết không này, vôi hấn lờ, hấn tróc hết cả. Giờ có xi măng hấn chắc này. Trước đây chỉ có vôi dầm với lại cát thôi.

H: Như vậy để chuẩn bị phòng chống lũ, nhà mình cũng như các hộ khác trong xóm là đều chuẩn bị trước lương thực, thực phẩm cho người này, thức ăn cho bò này và cho bò lên gác này. Ngoài ra nhà mình còn có phương tiện đi lại bằng thuyền không?

Đ2: Có, thuyền nhỏ bằng gỗ. Có cái thuyền làm bằng gỗ rồi là tự sức chặt cây tre, cây nứa gì làm mái chèo chứ không có máy quay như họ đâu. Cứ khẩy rồi chống cho thuyền đi thôi.

H: Trong xóm có nhiều nhà có thuyền không?

Đ1: Nhiều. Hầu hết là có thuyền rồi. Không có thuyền đó thì lại có thuyền tê, thuyền tôn.

Đ2: Họ mua tôn về gò.

H: Có năm nào gần đây nhà mình bị bão lũ bị tóe mái hay gì đó không?

Đ2: Trôi nhà thì nhiều đó.

Đ1: Năm 78 trôi nhà này, năm 86 thì tóe mái này.

H: Những năm gần đây có năm nào lụt to không?

Đ2: Năm chín mẩy, 92 đấy.

Đ1: 88 cũng có.

H: Trong khoảng 5 đến 10 năm trở lại đây có trận lụt nào to không?

Đ2: 92 à 2002.

Đ1: 2002, 2006.

Đ2: Ừ, hai năm nớ. Lụt đến cái bàn đây thôi.

Đ1: Chỉ có năm 78 là nhà đây trôi. Năm 88 là chắm mái nhà đó.

H: Cái chạn nhà mình đóng kia là có thể trữ được bao nhiêu thóc, lúa?

Đ2: Khoảng 1 tấn.

H: Vùng đây thường xuyên bị lũ lụt thì mình có cách nào để bảo quản lương thực khỏi nước lũ không?

Đ2: Lụt thì phải chịu thôi chứ. Phơi khô rồi mình đóng lên đó mà nếu lụt cả chạn thì phải chịu thôi chứ.

H: Thóc trữ trên đó có phải đóng bao gói gì không?

Đ2: Không, mình đổ rời luôn chứ, ghép ván gỗ xung quanh rồi. Mình có cái bồng rồi bắc thêm cái ghế thấp hương đó rồi có cái chậu, cái mùng gì hứng rồi điều cái thóc ra rồi đây thì mình đổ xuống bì rồi khi lại đi xay thôi. Chứ còn lụt cao ướn thì cũng phải chịu thôi vì mình cũng có chỗ mô nữa mà chuyển, nhà tầng thì mình không có, thì cho ướn thôi.

H: Những năm gần đây có trận lụt nào mà nước lên cao ngập nhà mình phải đi nơi khác để trú tránh không?

Đ1: Không. Đây chủ yếu là kê thôi.

H: Đợt bão gần đây nhất, trong năm nay thì nhà mình có bị ảnh hưởng gì không?

Đ2: Thì cũng bị gãy đổ cây cối ngoài đồng, ngoài vườn đấy chứ còn nhà cửa thì không có chi cả.

H: Mình có cách nào để giảm bớt thiệt hại cho hoạt động trồng trọt, chăn nuôi của nhà mình khi bão lũ về không?

Đ2: Cái đó thì nhờ thiên nhiên thôi chứ đã lụt thì thôi bó tay.

H: Chẳng hạn về giống, về lịch thời vụ thì mình có những điều chỉnh gì để giảm bớt ảnh hưởng của bão lũ không?

Đ2: không, nhờ trên nhà nước thôi. Họ có cái giống chi thì họ liên hệ xã, ủy ban liên hệ với nhà nước rồi mua về chứ còn nhân dân thì cũng không biết mần chi. Mua cái giống ngần ngày đó.

H: Trong xóm đây nhà nào cũng dùng giống ngần ngày giống nhau hết ả?

Đ1: Không thì cũng không giống nhau mấy.

H: Thời trước đây bà trồng lúa thì bao nhiêu tháng được thu hoạch?

Đ1: 6 tháng, 6-7 tháng.

H: Thế bây giờ thì mất bao lâu mới được thu hoạch?

Đ1: Khoảng 4 tháng rưỡi, năm tháng.

- Đ2: Bữa nay chỉ sang tháng 12 mới cấy, đến tháng 4 là gặt được.
- H: Trong điều kiện lũ lụt như ở địa phương thì việc sử dụng giống dài ngày như trước đây hay giống ngắn ngày như bây giờ thì cái nào thích hợp hơn? Tại sao?
- Đ1: Có chứ, ví dụ như cái vụ Mười này này, làm cái giống ngắn ngày hơn thì coi như tháng 7, rằm tháng 7 là gặt được, tránh được lũ.
- Đ2: Đầu tháng 5 cấy là sang tháng 8 độ khoảng mỏng 10 với mỏng 5 tháng 8 là gặt được chứ mà để rằm tháng 8 trở đi mới gặt là thôi đấy. Có một năm ngoái mà nó bắt đầu chín vàng hết rồi thấy là thuận rồi, thế nhưng mà mưa, mưa tự nhiên mưa, thế rồi mà không kịp nữa, ngập sạch, sau ngâm hàng tháng thì hỏng sạch tinh luôn, không được thu hoạch cái chi.
- Đ1: Hai năm đó, năm ngoái, năm tê đó. Năm ni thì thu hoạch được tròn.
- Đ2: Năm đó ở đây có người nhìn thiên nhiên họ bảo “trời cho trở chứ không cho ăn”, rồi lúa chín vàng rồi chưa gặt kịp thì ngập, ngâm hư đấy thì người ta nói là “cho trở chứ không cho ăn” đó.
- H: Ở trong dân gian, trong kinh nghiệm của bà, của chị và của nhân dân ở đây thì có cách nào để đoán biết được là năm nay chắc chắn sẽ có hạn hán hay lũ lụt hay bão không?
- Đ2: Cái nó thì cũng không biết được. Chỉ có nắng mãi mà thấy cây cỏ gà hấn lên trắng là chuẩn bị mưa, hoặc là con chó, con mèo nó ăn cỏ thì chuẩn bị mưa; còn nếu mưa mưa mãi mà thấy chó mèo ăn cỏ thì trời nắng. Thì thấy cái đó là đúng. Hay ví dụ họ nói con chuồn chuồn bay thấp thì mưa, bay cao thì nắng, bay vừa thì dâm, cái đó thì cũng có đúng. Khi mà đến mùa lụt bão thì hấn [chuồn chuồn] bay ra nhiều mà bay vù đấy thì là đến mùa mưa bão. Tức là chuồn chuồn bay nhiều, bay là xuống đất này thì là mưa to này; Bay vừa vừa thì gọi là trời bình thường; Bay cao thì nắng.
- H: ngoài cách nhìn vào các con vật hay cây cỏ thì còn có cách nào khác để mình biết được các hiện tượng thời tiết nữa không?
- Đ1: Cũng không biết nữa. Cỏ gừng...
- Đ2: Người ta thấy thế này này, cỏ gà rồi cỏ gừng...
- Đ1: Họ nói là coi cây cỏ gừng mà ngắn cao lên trên là lụt to, ngắn thấp là lụt nhỏ, một ngắn một lụt, hai ngắn hai lụt. Cây cỏ gừng đấy là xem cái lá đấy thế nhưng mà giờ cũng không ai để ý cái chuyện đó nữa.
- Đ2: Gọi là ngắn nọ cách ngắn kia đó. Mới ví dụ mà trời nắng mà kiến lửa lên, trời đang thuận trời nắng nếu mà kiến lửa bò leo lên nhà, lên tường đó là sắp mưa lũ.
- H: Khi mà mình nhìn thấy những cái hiện tượng đó trong xung quanh thì mình có chủ động đề ra các cái biện pháp gì để phòng ngừa, chuẩn bị trước không?
- Đ1: Chủ yếu là coi thời tiết.
- Đ2: Giờ mà mình chỉ coi thời tiết thôi. Coi thời tiết mà lúa mà ví dụ chỉ mới chín được khoảng 50% cũng rúa mà đi gặt thôi này.
- H: Mình coi thời tiết ở kênh nào?
- Đ2: Coi ở ti vi thôi, kênh VTV1 coi dự báo thời tiết hàng ngày đó. Đến giờ khoảng 8 rưỡi tối hoặc 6 rưỡi sáng thì cứ đến giờ là mình coi thôi.
- H: Ở đây đến mùa mưa lũ thì xã có thông báo tình hình thời tiết cho bà con không?
- Đ2: Khi nào mà truyền hình thời tiết báo bão, mưa lụt là dự kiến đó thì xã thông báo cho dân có hoa màu ngoài đồng là khẩn trương thu hoạch rúa.
- H: Ngoài thông báo trên loa phát thanh thì có cán bộ nào đến nhắc nhở các gia đình nữa không? Hay có tổ chức họp thôn xóm để thông báo tình hình sắp bão, lũ để bà con chuẩn bị?
- Đ2: Không. Nhưng mà có họp bên các cấp các ngành để cử người là phòng chống bão lụt. Lỡ may đến cái giờ mô đó, gió to, mưa to rồi nước ngập là họ chèo nóc [thuyền] đi để mà ai mà có bị chi thì người ta cứu hộ đó. Chứ đến từng nhà thông báo thì không đến.
- H: Trong dân gian có những câu chuyện hay câu hò về nào nói về kinh nghiệm phòng chống lụt bão, kinh nghiệm trị thủy của người dân?

Đ2: Không. Thì cứ nghe đó, trên cả cái xã đây có một ông trên đội 6 đây, có một ông nuôi bò đấy đi chợ qua gặp thì cứ hỏi ông năm ni có lụt to không thì ông nói tháng đó sang tháng 8 có mấy con lụt, tháng 9 có mấy con lụt nhưng mà lụt nhỏ chứ không lụt to, hoặc là lụt to vô nhà. Như năm tê ông bảo lúa trời cho trổ mà không có ăn, tự nhiên ở mô là mưa to, gió lớn là mình không đi gặt được, rồi hấn nước thủy triều dâng cao lụt là lụt luôn không có cái ngày mô mà hứng lên để cho hấn rút để mình đi mò mò luôn đó. Năm tê là tui cúi xuống là nước đến cầm đây, cứ hớt được mấy cái đọt đấy. Ngâm mưa mát mấy ngày rồi về là ốm liền. Mình thả thuyền thì cứ hai vợ chồng đi vớt ngang, bứt bông đấy rồi về sau phụt, thuê phụt không tuốt được. Bứt qua qua thôi, tiếc của nhưng mà nước ngâm bấy cả rồi, hấn bấy nát thành bùn non luôn, bùn non hấn dính vô là hư luôn.

H: Thế chị có biết làm thế nào mà ông ấy đoán được những hiện tượng thời tiết đó không?

Đ2: Cũng không biết được. Hỏi chi chứ không bao giờ người ta nói. Chi biết là khi mô qua gặp thì hỏi bảo ông ơi năm ni có lụt không ông, thì ông ấy nói, gọi là không trăm phần trăm đâu nhưng mà cũng đúng 70 đến 80 phần trăm.

H: Như thế là những thông tin ông ấy nói cũng tương đối chính xác. Thế chị năm nào cũng hỏi qua ông ấy ạ?

Đ2: Không phải, mình chỉ khi mô đi chợ trên kia đấy, gặp ông ấy đi bò thì người ni hỏi rồi truyền miệng người khác thôi chứ không phải là rành mình hỏi.

H: Những kinh nghiệm nhìn thời tiết dựa vào con chó, con mèo, con chuồn chuồn rồi cây cỏ đấy thì làm sao mà chị và bà biết được?

Đ2: Thì cha ông trước đây nói, thí dụ như bà đây nói bữa ni chó ăn cỏ rồi, mèo ăn cỏ rồi thì rằng thế nào cũng mưa. Hoặc là cỏ gà trắng một đám, hấn đang xanh mà tự nhiên trắng toát đi thì biết là ít bữa nữa thì mưa.

H: Như vậy là chị biết qua việc ông bà bảo lại ạ chứ không có sách vở ghi chép lại?

Đ2: Không, không có sách vở chi.

H: Theo bà và chị những kinh nghiệm dự báo thời tiết mà mọi người vừa kể đó có chính xác không?

Đ2: Thì cũng tương đối, không trăm phần trăm thì cũng tương đối, khoảng được 70-80%.

H: Những kinh nghiệm đó có nên được tiếp tục truyền lại cho con cháu sau này không?

Đ2: Thì giờ không truyền thì cũng cứ nói này, ô bữa nay ví dụ trời đang mưa mèo ăn cỏ, chó mèo tự nhiên cứ ra gặm cỏ nhai nó thì là trời sắp rồi đấy, thì là mai một có mặt trời lên. Thì trẻ con hấn nghe, thì tôi cũng cứ nghe rứa, nghe các ông bà nói thì cũng rứa thôi chứ cũng không có ai bày cho ai cả.

H: Theo chị đánh giá thì hiện nay những kinh nghiệm đó có được nhiều người biết hay ít người biết đến?

Đ1: Trong dân gian đây thì hầu hết, đa số là biết. Thì trong nhà nói thì trẻ con cũng biết.

Đ2: Gọi là truyền miệng rứa.

(Đ2: Đi ra ngoài đón con đi học về, con 4 tuổi đi trẻ)

H: Sau mỗi đợt lũ lụt ngập vào nhà thì làm thế nào để khắc phục?

Đ1: Cực lắm cô ạ. Nước đây là nước trên thượng nguồn đổ về nên thành ra bùn non là đầy nhà. Hồi trước tôi đấy, 6 mẹ con ở nhà, nhà nghèo chưa xây được nhà đấy, là nhà tranh nhà mên [đập cây tre, cây nứa ra rồi đan nong một] rứa thì hồi hôm là thấy nước rút khỏi nhà rồi còn tí thôi thì mới xuống chùi phen, chùi mên này cho sạch để khỏi mai nước rút khỏi nhà thì nhà nền đất này, nhưng chùi dọn sạch rồi thì đem nước thủy triều lại lên thế là nước lại vào và nằm luôn 1 tháng rứa. Nhưng mà mấy năm ni kê được nhà lên rồi thì cũng đỡ. Nước chỉ lên xuống ngoài sân kia thôi.

H: Nhà mình được xây và tôn nền lên cao từ khi nào?

Đ1: Nhà này là năm 2006. Nhà trước đây xây thì xây lâu rồi nhưng mà sửa lại kê cao nền lên là năm 2006.

H: Đối với đất trồng cây thì sau mỗi trận lụt nhà mình bị ảnh hưởng như thế nào và phải làm sao để khắc phục?

Đ1: khi mô mà nắng lên thì khi đó mới cày được.

H: Thế cái đất trồng có bị ảnh hưởng gì không?

Đ1: Đất thì không bị ảnh hưởng gì. Có lũ về thì có nước thượng nguồn về thì có bùn non nhiều thì đất tốt hơn. Còn bùn non mà vào nhà thì nước gợn ra khỏi rồi thì mình phải dội rửa, quét cho sạch, tường tiếc, đồ đạc chỉ là mình phải chùi, phải lau cho khi mô sạch thì thôi. Cũng có khi bị thiệt hại về vật nuôi do mình sơ sài thôi. Gà, rồi lợn không bán kịp thì mất, rồi có nhà xây tường cho bò, đổ nhà bằng cho bò ở rồi nhưng mà không ngăn xung quanh thế là 2-3 con húc nhau hấn lại rơi xuống.

H: Mùa mưa lũ thì hoạt động chăn nuôi có gặp khó khăn gì không?

Đ1: Có chứ, nhà tôi hai con bò sinh ra từ bữa mùng 1 tháng 8 nhá, vừa bữa đó thì bò sinh cả hai con, nhưng mà đúng đợt lũ nên là không có chi cho bò ăn. Bò là cốt cỏ mà không có cả cho bò ăn nên là phải xay lúa cho bò ăn này, xay ngô cho bò ăn thế mà vẫn không tốt bằng cỏ, thế hấn cứ còi còi thôi. Bình thường trước đây là bò mập. Những năm trước không có rom cho bò ăn vì lụt, bò đói siêu đấy, có nhà phải bỏ bớt đi. Nhưng giờ làm được cái nhà cao rồi, làm được cái nhà để rạ này rồi bắc gác lên để cất rom rạ thì đỡ rồi. Trước đây mà mưa lụt là thôi bò không có gì ăn đâu.

H: Về lúa thì năm ngoái và năm kia là nhà mình bị lụt vụ thu không thu hoạch được gì?

Đ1: Ừ, năm ngoái với năm tê [năm trước năm ngoái] đều là bị mất, vụ thu mất trắng.

H: Thế còn vụ lạc thì sao?

Đ1: Lạc có làm vụ thu đâu, lạc làm vụ xuân hè thôi. Lạc thì tháng riêng âm lịch tria, sang tháng 5, cuối tháng 5 là thu hoạch.

H: Sau khi thu hoạch lạc thì cái đất trồng lạc đấy mình lại trồng cây gì hay là bỏ hoang?

Đ1: Trồng đậu, tria lại đậu hoặc làm kê. Nhưng mà năm nào mà thuận trời thì được ăn, còn năm nào mà không thuận trời, trời hạn là một, mưa nhiều là hai, với lại vừa mới lên mà mưa lụt thì thôi chứ không được thu hoạch. Như năm ni thì cũng thu hoạch được ít nhưng mà vì hạn quá nên cũng không ăn thua. Câu đậu ác lắm, hạn không được mà mưa nhiều cũng không được.

H: Như thế diện tích trồng đậu và kê của nhà mình cũng phải đến 4 sào đấy nhỉ?

Đ1: Cũng phải đến 4 sào đó. Làm thì vất vả, cuốc cỏ cả 4 sào đấy nhưng mà thu hoạch thì không bao nhiêu.

H: Một năm thì thu hoạch được bao nhiêu?

Đ1: Như năm nay thì thu được khoảng 5 yến kê với vài yến đậu thôi. Vì nói thật nắng hạn quá thì đậu không lên được, kê không lên được.

H: Mùa trồng kê và đậu đấy thì có khi nào bị ảnh hưởng bởi lũ không?

Đ1: Ảnh hưởng chứ. Bữa trước đây này thu hoạch về mà không phơi được là đen thui thui, phải bán hạ giá mà thậm chí là họ cũng không mua nữa.

H: Lũ về thì theo như bà nói đất đai sẽ màu mỡ hơn, cũng không có gì gọi là khó khăn?

Đ1: Màu mỡ hơn nhưng mà ruộng lại thiệt hại. Ruộng là vì đất ở đâu hấn chảy về, hấn bồi lên cao. Mình lại phải đi bóc, đi cuốc lớp đất đó đi để mà làm lúa, bởi vì để cao thế thì nước không vô được. Đất [đất trồng màu] thì có lợi hơn ruộng [trồng lúa].

H: Sau mỗi đợt lũ thì điều kiện vệ sinh môi trường trong xóm làng mình là như thế nào?

Đ1: Trong xóm làng này thì nói chung là giờ cũng văn hóa cao thì ai cũng, mỗi nhà mỗi vườn, đến nhà ai thì nhà ấy lo. Còn đường công cộng thì lại huy động các đoàn thể làm. Chứ còn đường nhà ai nhà ấy dọn, ví dụ như đoạn đường nhà tôi đây thì dọn, đội sạch bong.

H: Trong mùa mưa lũ thì các gia đình có hỗ trợ lẫn nhau trong việc kê đồ, hay là dọn dẹp sau lũ không?

- Đ1: Nói thật là nhà ai mà không có đàn ông ở nhà, hoặc cô đơn thì cũng có mượn anh em, chứ ai mà có đàn ông ở nhà thì nhà nào cũng tự lo. Bởi vì lụt thì lụt cả làng, ai cũng giống nhau, phải lo cho nhà mình trước.
- H: Ở đây có thể nói là lũ lụt thường xuyên hàng năm rồi, vậy bà có thể nói gì về cái truyền thống sống chung với lũ của người dân địa phương mình?
- Đ1: Truyền thống thì bây giờ nói thật với cô đây là trong làng, trong xóm thì ai cũng có cái truyền này, rồi là ai cũng không những bảo nhau như đi sinh hoạt, đi chơi đấy mà nhà ai có kế hoạch hay hơn thì nói cho những người khác để mọi người học theo nhau thôi.
- H: Thế mọi người đã có học theo những kinh nghiệm hay kế hoạch phòng chống lũ nào rồi?
- Đ1: Kinh nghiệm là tốt nhất là giờ là những nhà mà lụt nước vào nhà là thấy cực hơn, giờ là cũng theo nhau để mà tích trữ tiền bạc để mà nâng cái nhà lên. Đã thấy nhà cao hơn không lụt là sướng hơn còn nhà thấp hơn lụt là khổ. Bao nhiêu đồ chuyển, trong nhà bao nhiêu đồ này đến khi lụt vào là cái chi cũng phải cất, cực lắm. Cái tủ cũng phải tháo ra mà cất chứ, cực lắm. Nên phải làm sao vận động nhau tích trữ tiền bạc để mà nâng cái nhà cao lên, nó sướng hơn.
- H: Ngoài biện pháp tôn nền nhà, nền sân cao lên, bà còn thấy những kinh nghiệm nào được các gia đình chia sẻ để ứng phó với lũ lụt nữa không?
- Đ1: Không, chỉ có cái đó thôi.
- H: Đối với hiện tượng hạn hán ở địa phương thì theo bà đánh giá là những năm gần đây hạn nhiều hơn hay trước đây hạn nhiều hơn?
- Đ1: Hạn hán thì khi mô cũng nhiều nhưng có điều là hình như giờ cái khí hậu nó nóng hơn mọi khi, nắng to hơn, thành thử ra là nhiệt độ cao hơn. Mọi khi là chỉ 38-39 độ thôi chứ giờ có khi lên đến 40-41. Cái hạn hán, cái nắng giờ là nhiệt độ cao hơn.
- H: Nhiệt độ cao hơn như thế thì có ảnh hưởng như thế nào đến hoạt động sản xuất nông nghiệp của nhà mình?
- Đ1: Ảnh hưởng lớn chứ. Coi như tất cả ngoài đồng đấy là nhiệt độ cao hơn thì đất khô hơn, khô hơn thì như lạc trồng ra mà không có mưa thì củ không to được, không béo củ o này. Có mưa sang tháng 4... Tháng 3, tháng 2 cuộc cỏ rồi, vun gốc rồi, không có mưa là coi như củ không to được, đến khi sang tháng 4 có chỗ mưa thì lúc đó củ mới to được này, mới có sản phẩm nó. Mà nếu mà hồi đó trời đi mà mưa nhiều thì hấn lại thối củ hết, cây thì xanh, lại ra hóa lúa khác nhưng mà củ là thối hết dưới gốc, hấn không có củ mô, với có nơi thì hấn chết cây. Còn với lúa thì cũng rúa, hạn hán nhiều thì khô nước, khô nước thì ở đây khi thì nước lên lụt ngọn lúa mà khi thì khoảng 1 tuần không có nước thì ruộng nứt nẻ, nứt nẻ thì ảnh hưởng đến rễ lúa, kém năng suất.
- H: Đã khi nào ruộng trồng lúa nhà mình bị nhiễm mặn chưa?
- Đ1: Có chứ.
- H: Bà có biết làm thế nào để nhận biết được ruộng lúa là mình đang bị nhiễm mặn?
- Đ1: Khi mà lúa trở lên, chưa ngâm sữa, mới vừa ngâm sữa, lá úa hết, lá vàng hết là lúc đó biết ruộng bị nhiễm mặn.
- H: Ngoài ra còn có cách nào để mình biết là nước sông hoặc nước tưới vào ruộng đang bị nhiễm mặn để mình không đưa vào ruộng nữa không?
- Đ1: Cũng có, những khi mà... trừ trường hợp mà có những ruộng nước thủy triều lên to là hấn lên thì phải chịu, còn có những ruộng trên cao, nước thủy triều không lên được thì ra máy bơm, coi lúc nào mà nước lên nước nhỏ, chưa có thủy triều lên thì bơm nước lên, chứ khi mà bơm được hồi rồi ném thấy nước mặn thì dừng, không bơm nữa. Thử một miếng nước dưới sông đó, nếu mà thấy mặn là thôi, ngừng không bơm nữa.
- H: Việc bơm nước từ sông vào ruộng là do nhà nào nhà ấy tự bơm ạ?
- Đ1: Không, của hợp tác xã chứ.
- H: Nếu hợp tác xã phụ trách việc bơm nước tưới vào ruộng thì người ta có thông báo cho mình khi nào nước bị nhiễm mặn thì không bơm nước vào ruộng không?

- Đ1: Không, cái đó là do cái anh chịu trách nhiệm máy bơm đây này, có người cử ra điều hành máy bơm đấy thì rứa là xóm thông báo với mấy ông ấy là bơm sớm khi nước mới đến nơi máy thì bơm, còn lúc nào nước mặn thì các ông xem coi thử nếu mặn là phải tắt máy. Tức là cũng có người chỉ đạo chứ.
- H: Trong dân gian mình có cách nào để nhận biết nước bị nhiễm mặn nữa không? Ngoài cái cách trực tiếp nếm nước ra.
- Đ1: Ban đêm mà coi như đi giặt ngoài sông đấy mà khóa khóa nước thấy như đom đóm nổi là nước mặn, ban ngày thì không biết được. Mặt nước ánh lên như đom đóm đấy.
- H: Trời tối có cần phải có ánh đèn hay có ánh trăng gì mới thấy được hiện tượng đó không?
- Đ1: Không, càng tối thì càng thấy. Khóa mặt nước là thấy ánh là nước mặn. Mà mặn ít thì cái đom đóm đó nổi lên ít, mà mặn nhiều là hấn lên một lớp sáng choang đấy.
- H: Còn cách nào khác để nhận biết nước bị nhiễm mặn nữa không?
- Đ1: Không. Một nha, thứ nhất là nếm, mà thứ hai nữa là ban đêm khóa nước thôi.
- H: Khi ruộng nhà mình bị nhiễm mặn mà cây lúa nó bị úa vàng đi ấy, thì mình có cách nào để xử lý nhằm cứu cái lúa đấy hoặc cải tạo cái đất đấy không?
- Đ1: Không. Nước đó mà nhiễm mặn, không những vụ chiêm nhiễm mặn hư nhá mà còn ảnh hưởng đến vụ mùa mưới nữa, mùa mưới cấy thì lúa cũng không lên được.
- H: Cái thời gian nào trong năm là nước sông hay bị nhiễm mặn ạ?
- Đ1: Tháng 3 trở lên. Năm nào hạn nặng là tháng 2 trở lên là nước mặn đã lên rồi, năm nào mà nớ thì tháng 3, tháng 4 lúc đó là đang phải bơm nước nhiều vô ruộng.
- H: Tức là nhiễm mặn thường rơi vào vụ chiêm, vụ xuân hè đấy?
- Đ1: Ừ, xuân hè đấy.
- H: Vụ đó mình có thu hoạch được không?
- Đ1: Có thu hoạch nhưng mà thu hoạch ít. Lúa bị lép nhiều, bị tốp hạt.
- H: Sau đó thì mình có biện pháp nào để cải tạo cái đất đã nhiễm mặn đấy để vụ sau trông được tốt hơn không?
- Đ1: Không, không có gì cả. Ở mô chứ ở đây chưa có gì cả.
- H: Thế mình biết đất đã nhiễm mặn thế rồi vụ sau vẫn trông tiếp ạ?
- Đ1: Thì phải mặc trời, mặc đất thôi. Mình vẫn gieo, vẫn trông chứ cũng không bỏ đất không. Nhưng mà vụ thu đây thì họ cũng cấy ít, chỉ cấy độ già nửa thôi còn non nữa là họ bỏ hoang. Vì cây rồi là một là bơm nước mặn lên, thứ hai nữa là cái lượng nước không đủ, về tháng 5, tháng 6, nắng nóng mà hạn hán thì lúa chết nên họ không cấy hết một số diện tích.
- H: Thế như nhà mình thì sao?
- Đ1: Nhà mình cũng bỏ, cấy một nửa, bỏ một nửa.
- H: Như vậy có 4 sào ruộng thì mình chỉ cấy khoảng 2 sào thôi, còn 2 sào mình bỏ hoang?
- Đ1: Ừ. Đất mà nhiễm mặn rồi thì cũng không biết có cách nào cải tạo cả.
- H: Ở ruộng nhà mình thì có xuất hiện con rươi không?
- Đ1: Có, cũng khai thác nhưng mà năm ni ít lắm. Mọi năm ý là khoảng 2 sào ruộng thu được 6-7 triệu chứ năm ni thì chỉ được vài ba triệu thôi. Năm ni không ăn thua.
- H: Để thu hoạch được 6-7 triệu thì phải được bao nhiêu kg rươi?
- Đ1: Như năm ngoái một yến rươi họ bán được 4 triệu. Mà năm ni là 3 triệu rươi một yến. Thế khoảng 2 yến, 2 yến rươi gì đó. Năm ni ít thôi, chỉ được khoảng yến thôi.
- H: Ruộng nhà mình có 2 sào có rươi vậy thì nó có ảnh hưởng gì đến việc trồng lúa không?
- Đ1: Không. Hấn chỉ càng càng phân bón vào nhiều thì rươi càng béo. Phân chuồng đấy. Càng dùng nhiều phân chuồng thì rươi càng béo mà lúa thì lại tốt. Năm ni hấn ít lắm. Mọi năm là cái mùa tháng 9 hay được rươi nhưng năm ni vì tháng 9 là bị lụt, bão lụt thành thử ra là nước to thì chắc hấn ra, đêm là hấn ra chứ không phải ban ngày đâu thì nước xuống đêm thì 1-2 giờ sáng thì hấn mới ra mà nước to rồi mông mênh thì có ai đón được mô. Nước to, lụt đường đây thì ai mà đón được rươi.
- H: Mình bắt đầu bắt hoặc đón con rươi đấy từ bao giờ?

- Đ1: Từ đời cha ông đến giờ cái ruộng nhà mình đã có rồi. Trước đây đang hợp tác xã, chưa vô tư nhân đó, chưa khoán cho khâu đó thì ai đi gặt ở mô là được đó. Ví dụ tôi đi đây mà cô đi ngoài sân cô không được nhưng tôi được cũng nên. Hồi đó là rươi đang rẻ lắm. Từ cái ngày mà rươi đất đến giờ, khoán mà chia ruộng từng nhà một đó thì ruộng của nhà ai là nhà ấy cắm cái lưới xung quanh rồi lại quay tròn lại đó thì của nhà đó xúc chứ không ai xúc của ai cả. Chỗ cô đi xuống đó, lưới rặng quanh đồng đấy, đó là ruộng có rươi đó.
- H: Nếu so với thời gian trước đây từ khi bà biết đến con rươi thì bây giờ con rươi ở đây là nhiều hơn hay ít hơn hay vẫn như thế? Và tại sao bà lại có nhận định đó?
- Đ1: Bây giờ ít hơn. Không biết lý do tại sao nhưng như mọi năm cái hói sau này khá nhiều lắm mà năm ni không có con mô.
- H: Cái hói là cái gì ạ?
- Đ1: Cái sông nhánh nhỏ đấy.
- H: Đó là do con người đào hay là tự nhiên ạ?
- Đ1: Không, tự nhiên chứ. Tự nhiên từ khi mô đến giờ. Từ thời cha ông đến giờ.
- H: Trong làng có mấy cái hói dẫn nước từ sông Lam vào xóm?
- Đ1: Có hai cái hói một cái ở trước và một cái ở sau xóm.
- H: Liệu có mối liên quan nào giữa việc nước mặn xâm nhập và sự xuất hiện của con rươi ở đất này không?
- Đ1: Từ ngày xưa là đã có con rươi xuất hiện rồi nhưng mà không biết vì lý do gì. À nhưng mà giờ ít hơn có lẽ là do đong nước. Trước ở đây nhiều nhưng mà giờ không thấy chắc là do đong nước. Con rươi nó ăn như con giun đất vậy thôi. Giờ thì chất đất chất nước đi nhà ai mà thấy cái đất xốp xốp mà thấy cái chỗ cứ hồng hồng, giống lỗ con giun lên đấy mà nhiều thì nhà đó là lắm rươi, nhà ai mà ít cái lỗ đó là ít rươi.
- H: Để có thể bắt được con rươi đó thì các ruộng lúa có được phun các loại thuốc trừ sâu hay diệt cỏ không?
- Đ1: Không. Chỉ được bón mỗi phân chuồng thôi không dám phun gì.
- H: Như thế có ảnh hưởng đến năng suất lúa không?
- Đ1: Thì cũng ví dụ như có những khi có sâu bệnh thì cũng có thấp hơn tí nhưng mà giá trị lúa không bằng con rươi. Nói thật với cô thế này, một cân rươi bây giờ bằng 1 tạ lúa, gần bằng tạ lúa. Cân rươi bây giờ 3 trăm rươi, 4 trăm ngàn mà tạ lúa có 5 trăm rươi, 6 trăm ngàn. Thì rúa để lấy rươi vẫn hơn. Lúa có giảm sút đi khoảng 1 sào khoảng vài ba chục cân thì cũng không giảm là bao.
- H: Trong việc ứng phó với bão và lũ lụt thì trong gia đình nhà mình, vai trò của người đàn ông và người phụ nữ có khác gì nhau không? Bà có thể mô tả phân công lao động trong gia đình khi có lũ lụt không?
- Đ1: Nói thật ra là khi mà trước đây, ông nhà tôi đi khỏi thì cái chi cũng chỉ có mẹ, một mình mẹ. Ông nhà tôi đi 32 năm bộ đội cơ mà, chỉ có một mình mẹ, đến sau này con lớn thì cứ sai con đi làm cái này cái khác thôi chứ, mẹ con cùng làm chứ. Giờ có con với dâu rồi, trong nhà thì cái gì vợ không làm được thì chồng làm hoặc là hai vợ chồng cùng làm thôi. Những việc nặng thì chồng làm hoặc là hai người chung sức lại ví dụ như bê cai tủ lạnh hoặc cái thì thì hai người phải chung sức lại, hoặc là đỡ bì ló [lúa] lên trên gác này.
- H: Thế là cũng tương đối bình đẳng ạ?
- Đ1: Vợ chồng bình đẳng.
- H: Vấn đề nước sinh hoạt trong điều kiện lũ lụt thì sao?
- Đ1: Nước ăn nước uống trước kia khô lắm, cực lắm. Ra mức ở ngoài ấy nước đục như nước sơn cũng phải về ăn. Nhưng mà giờ thì có kế hoạch rồi. Cái thứ nhất là mua thùng về rồi trữ nước mưa, rồi đưa vào trong nhà rồi kê lên; thứ hai nữa là có máy bơm để bơm nước lên thùng lọng trên cao đó thì rúa khi mình dùng thì lụt đến đây rồi thì là mình lại mở cái vòi trên cao đó thì rúa là vẫn có nước.
- H: Sự khác nhau trong vị trí, nhiệm vụ của nam và nữ trong mùa bão lụt không?

- Đ1: Đàn ông thì mạnh bạo mà biết chèo chống thuyền thì tất cả là đàn ông nhiều. Còn đàn bà là vất vả trong nhà thôi. Đàn bà là không chèo chống được mấy.
- H: Những lúc lũ lụt đấy thì đàn ông trong nhà là quan trọng?
- Đ1: Ừ, đàn ông là chủ yếu, quan trọng. Ai mà không có đàn ông thì vất vả. Nói thật rứa đó.
- H: Trong sản xuất nông nghiệp thì vị trí của nam giới và phụ nữ là như thế nào?
- Đ1: Ở đây là nói thật ra là... nói không đi làm nghề phụ chứ mà cũng có đi, chứ 4 đứa con mà từng đó đất ruộng không đi làm thêm thì lấy chi mà đóng góp cho con, lấy chi mà nuôi con ăn học. Thì đàn ông phải đi ra ngoài làm. Trước đây là đàn ông ở nhà thì đàn ông đi cày nhưng giờ thì đàn bà ở nhà phải đi cày, đi bừa để thay thế đàn ông phải đi làm kiếm ăn nuôi con.
- H: Xét về thời gia tham gia trong quá trình trồng cấy thì ai là người mất nhiều công sức hơn, phụ nữ hay nam giới?
- Đ1: Nói chung là đàn ông mà đi làm thì đàn bà phải tham gia nhiều hơn. Nếu mà ai mà không đi làm ở nhà thì đàn ông tham gia nhiều hơn.
- H: Như vậy theo bà là vai trò của người đàn ông và người đàn bà trong sản xuất nông nghiệp là có thể đổi cho nhau được, không có khác biệt nhiều?
- Đ1: Không. Đàn ông đi làm thì đàn bà ở nhà đi cày thôi chứ.
- H: Nhà mình thì anh ấy đi làm nghề phụ gì?
- Đ1: Làm nghề mộc.
- H: Thu nhập có khá không? Mỗi tháng được khoảng bao nhiêu?
- Đ1: Ăn thua gì. Nói thật nhà tôi là anh ấy cũng là con cả thành thử ra công việc đi suốt. Một năm không được bao nhiêu công đâu, một tháng có giỏi thì được 10-12 công thôi. Là trưởng nên bữa nay thì việc này, mai việc khác cho nên bỏ việc đi suốt, bên nội, bên ngoại, phải lo việc gia đình, gánh vác suốt.
- H: Một ngày công làm mộc được bao nhiêu?
- Đ1: Ngày công được trăm sáu, trăm bảy gì đó với bữa cơm trưa. Nhưng mà một tháng nó cũng chỉ làm được có mấy công. Có khi đi ăn cưới phải mất 3 ngày làm sao mà đi làm nữa. Ăn cưới xa, ăn cưới gần rồi là giỗ chạp, cái chi cũng đến nó mà. Vì tôi còn sống đây nên cái chi cũng cứ mời bà, mời bà thì hẳn phải đi.
- H: Nếu tính ra thì người phụ nữ hay người nam giới sẽ vất vả gánh vác, lo toan nhiều hơn trong mùa lũ?
- Đ1: Thì trong gia đình ai cũng rứa. Thì kém thu hoạch đi thì ăn tiêu trong gia đình kém đi, thì cả gia đình phải chịu thôi.
- H: Lũ lụt có ảnh hưởng như thế nào đến học tập và sinh hoạt của trẻ em trong gia đình?
- Đ1: Có ảnh hưởng chứ, phải nghỉ học hoặc là hai đứa học cấp ba là coi như là sáng ăn xong là phải chèo thuyền sang bên đê này để sang bên Hưng Châu học này. Vất vả lắm. Ở đây lũ lụt vất vả lắm.
- H: Đây là đối với những gia đình mình đang sống trong vùng lũ thì phải tìm cách để sống chung với lũ, nhưng bà thấy trong làng, trong xóm có nhiều người phải chuyển đi nơi khác để làm ăn sinh sống không?
- Đ1: Ở đây nhiều lắm, đi nhiều lắm. Như trên Quỳnh Hợp đấy đi mất nửa làng rồi đó, đi mất nửa dân số rồi đó. Họ đi lên miền núi này, rồi đi vô Nam, giờ là đi tứ xứ.
- H: Nửa dân số mà bà nói là đi nơi khác sinh sống thường là những người nào? Độ tuổi nào?
- Đ1: Khi chủ trương nhà nước mà di dân đấy thì họ ưng đi là họ đi thôi. Năm 62, 63, 64 đấy, rồi sang 75, rồi 78 cũng lụt to, họ cũng đi. Rồi thì dần dần thỉnh thoảng có nhà có con thành lập cơ sở ở nơi khác thì họ cũng đi. Ở dân đây khổ lắm.
- H: Đó là đi theo quy hoạch của nhà nước. Một nửa dân số di chuyển đi nơi khác là theo chủ trương của nhà nước từ thời những năm 60 à?
- Đ1: Ừ.
- H: Bây giờ thì sao?

- Đ1: Cũng thỉnh thoảng có nhà bốc đi. Ví dụ, có nhà anh em ở trong miền Nam đó hoặc có nhà giờ anh em không còn ai ở đây nữa thì họ đi vào Lâm Đồng làm ăn.
- H: Trong xóm có nhiều thanh niên, lao động đi làm ăn xa không?
- Đ1: Ít, làng này đi làm ăn xa ít. Đi xuất khẩu lao động thì ít lắm, chỉ khoảng dăm người thôi chứ ở đây không có phong trào. Nhưng mà trai trẻ đây thì họ đi làm ăn, họ đi làm ăn ở nơi khác. Nhà tôi cũng có 2 đứa đi vô trong Nam làm ăn rồi xây dựng gia đình luôn trong đó. Một thằng học học viện kỹ thuật quân sự trong Đà Nẵng, rồi học cao học luôn trong đó, hiện đang làm ở sư đoàn 372.
- H: Dân làng ở đây có nhiều người đi làm ăn xa ở nơi khác, tỉnh khác. Thế thì những lần có thiên tai lũ lụt thì những người ở xa có giúp đỡ những gia đình bà con, người thân trong làng xóm không?
- Đ1: Có nhưng rất ít, không nhiều. Một số thì gửi mì tôm, một số thì gửi tiền. Con cái gửi về cho gia đình thì không nói rồi, còn đây là những hỗ trợ gửi chung về cho bà con trong xóm.
- H: Những hỗ trợ đấy có ý nghĩa như thế nào đối với nhân dân vùng lũ?
- Đ1: Có ý nghĩa chứ. Nói thật với cô là “một miếng khi đói bằng một gói khi no” cha ông ta đã nói thế. Khi mà xung quanh đang lũ lụt mà họ cho một gói mì tôm là trọng, nhưng cái mì tôm chỉ nuôi mình trong 1-2 bữa thôi chứ không nuôi mình cả đời. Nhưng mà nó vẫn là cái tốt, người tốt thì người ta mới nhớ đến quê hương.
- H: Bà nói gì về vai trò của chính quyền xã trong việc giúp đỡ người dân khắc phục hậu quả của lũ lụt?
- Đ1: Ở đây thì cũng không có chi hết, cũng ít. Thì cô thấy đường từ bên Hưng Châu sang đây cầu thì vô đó, đường thì đổ đá, lở dờ không làm đầy. Bộ mặt văn hóa nhìn ở mô, nhìn ở đâu xã, đâu làng là ta biết là cái xã đó tốt hay xấu, không phải nói nhiều.
- H: Nhưng trong điều kiện lũ lụt, chính quyền có giúp di dời dân đến chỗ an toàn hay ứng cứu lương thực, thực phẩm cho dân không?
- Đ1: Cái đó thì có. Các cơ quan ở mô đưa xe về đấy.
- H: Bản thân nhà mình đã có khi nào nhận được trợ giúp chưa?
- Đ1: Cũng có. Mấy năm gần đây mất mùa rồi lũ lụt thì cũng có nhận được mấy yến gạo do các cái nhà hảo tâm họ đưa về đấy. Các công ty đưa về xã, xã phát cho các hộ đấy.
- H Có tiêu chí để xét phân phát không?
- Đ1: Cũng có tiêu chí nhưng mà lúc đó đói khổ thì hầu như hộ nào cũng được. Nhưng sau này xét tiêu chí hộ nghèo với cận nghèo thì được hỗ trợ cao hơn.
- H: Hộ nào cũng phân phát bằng nhau hết hay là phân theo khẩu?
- Đ1: Có, cũng phân theo khẩu đấy. Lúc đó khẩu khoảng 2-3 cân gạo.
- H: Nếu để giúp đỡ hỗ trợ để người dân có thể ứng phó tốt hơn với các hiện tượng thiên tai như bão, lũ, xâm nhập mặn thì cần phải làm gì?
- Đ1: Để không cho nước mặn xâm nhập thì giờ phải ngăn sông không cho nước lên các cái hói thì nước mặn không vào được. Nhưng cái đó thì trước đây cũng đã làm rồi nhưng mà không ăn thua. Ở đây có con cây, con rạn là nó rúi thủng bên ni qua bên kia luôn, thành thử không làm được. Con cây, con rạn chỉ bé thế thôi mà cả cái đường to hấn cũng xuyên từ bên ni qua bên tê. Vì cái thiên nhiên ở đây nó khó khăn cho nên làm cũng không ăn thua.
- H: Ngoài ra bà còn có mong muốn gì nữa không?
- Đ1: Thứ nhất là mong muốn làm sao để ngăn không cho nước mặn lên; thứ hai là mong muốn làm sao kênh mương làm cho tốt để làm sao khỏi hao về lượng nước. Nước bơm về kênh đây nhưng mà vũng cua, vũng cáy nhiều thành thử ra là cái nơi không đáng xuống thì tràn trề. Có khi bơm tràn chảy xuống sông mà ruộng nơi khác không có.
- H: Hệ thống kênh mương ở đây theo đánh giá của bà là đã hoạt động hiệu quả chưa?

Đ1: Chưa hiệu quả là vì như tôi đã nói rồi đây, nơi đáng xuống thì không xuống mà nơi không cần thì lại tràn trề, lụt lúa.

H: Hệ thống kênh mương ở đây đã được bê tông hóa nhiều chưa?

Đ1: Chưa, làm gì có. Chủ yếu là kênh mương đất cho nên con cua, con cáy hấn mới đào lỗ cho xuyên qua đường đây.

H: Hệ thống kênh mương hiện nay hoạt động như thế nào?

Đ1: Cử người hôm nay là ra đồng ngoài này bơm nước nha. Xóm trưởng mà đi thấy đồng ngoài này nước đầy rồi đủ rồi thì lại ngoặt nước bơm về đồng trong này, chứ cũng không phải tát nước.

Kết thúc